

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДОБРА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Стаття присвячена зіставному дослідженню семантичної структури лексики на позначення *добра* в сучасних українській та англійській мовах за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики. Укладено реєстр слів на позначення *добра* в двох далекоспоріднених мовах на основі суцільного аналізу найавторитетніших тлумачних словників; змодельовано їхні лексико-семантичні групи; сконструйовано матриці співвідношень досліджуваних одиниць та їхніх значень; виявлено кількісні та якісні характеристики сем іменників на позначення *добра* в кожній із досліджуваних мов; зіставлено семний склад лексико-семантичних груп у сучасних українській та англійській мовах.

Комплексний семний аналіз лексичних одиниць на позначення *добра* в досліджуваних мовах на основі матриць розкрив ієрархічний порядок та організацію сем у формулах тлумачень іменників. Семний склад слів ділиться на шість підмножин, які відображають широку палітру семантики досліджуваних іменників. За частотою їхнього вживання у формулах тлумачень лексем на позначення *добра* нами виділено поліфункційні, з середнім ступенем функціональності та монофункційні семи.

Ключові слова: формалізований аналіз лексичної семантики, лексико-семантична група, матриця, семний склад, кількісні та якісні характеристики.

Halyna Onyshchak SEMANTIC STRUCTURE OF THE NOUNS DENOTING GOOD IN UKRAINIAN AND ENGLISH

Abstract. The article deals with the comparative study of the semantic structure of the lexis denoting *good* in modern Ukrainian and English with the help of lexical semantics formalized analysis. It allowed to arrange the register of the words denoting *good* in two distantly related languages on the basis of the thorough analysis of the most authoritative explanatory dictionaries; model their lexico-semantic groups; construct the matrices presenting correlations between the words and their meanings; disclose quantitative and qualitative characteristics of the semantic structure of the nouns denoting *good*; compare the seme stocks of the lexico-semantic groups in modern Ukrainian and English.

A complex semantic analysis of the lexical units denoting *good* in the languages under research on the basis of matrix method revealed the hierarchical order and organization of semes in their lexical meanings. The seme stock is divided into six subsets which represent a wide range of the nouns' semantics.

According to the frequency of their occurrence in the meanings of the words denoting *good* the semes may be polyfunctional, with middle degree of functionality, and monofunctional ones.

Key words: formalized analysis of lexical semantics, lexico-semantic group, matrix, seme stock, qualitative and quantitative characteristics.

1. Вступ

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується прагненням встановити поняттєву сторону слова та розкрити характер процесу відображення пізнавального змісту в лексичній одиниці (М. П. Кочерган, Г. А. Уфимцева, J. Allwood, W. Croft, D. A. Cruse, D. Geeraerts, C. Goddard, R. Jakendoff, A. Wierzbicka та ін.). Міжмовне зіставлення лексичних одиниць спрямоване на встановлення особливостей мовної інтерпретації знань та уявлень людини про навколишній світ, виявлення універсального та національно-специфічного у семантичних системах зіставлюваних мов (Н. О. Герцовська, І. О. Голубовська, А. А. Лучик, В. М. Манакін, Т. С. Толчєєва, М. П. Фабіан та ін.). Дослідження особливостей мовних картин світу здійснюється на основі лексики, позаяк «саме в лексиці приховані фундаментальні риси мовної структури, які зумовлюють наявність багатьох специфічних ознак на інших рівнях мови» (Кочерган, 2006, с. 88), а «опора на семантику сприятиме розкриттю максимально широкої сукупності системно зумовлених структурних характеристик мови, що в свою чергу дасть змогу пролити світло на проблему взаємовідношення мови і мислення» (Кочерган, 2006, с. 88).

Така спрямованість сучасної лінгвістики зумовила необхідність розробки нових методик, пов'язаних з проблемою моделювання дійсності мовними засобами, із залученням методів інших наук, зокрема й математики. Низка прикладних наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних лінгвістів стосуються здебільшого сфери семантики (Н. В. Іваненко, М. М. Пещак, Т. В. Сорока, М. П. Фабіан, M. Danesi, E. Lelakova). Незважаючи на значний доробок як вітчизняних, так і закордонних вчених у дослідженні аксіологічних понять, досі не проводився комплексний аналіз семантичних відношень іменників на позначення *добра* української й англійської мов за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики, не здійснювався зіставний аналіз семантичних структур досліджуваної лексики та не визначалися суттєві якісні та кількісні характеристики її семного складу.

Метою статті є встановлення особливостей семантичної структури іменників на позначення *добра* в українській та англійській мовах.

Указана мета передбачає виконання наступних **завдань**: 1) визначити семантичну структуру слів на позначення *добра* в досліджуваних мовах; 2) розкрити кількісні і якісні особливості семного масиву лексичних значень досліджуваних одиниць; 3) здійснити зіставний аналіз семного складу лексичних одиниць на позначення *добра* в українській та англійській мовах.

Матеріалом дослідження слугували 628 іменників на позначення *добра* (411 в англійській мові та 217 – в українській), у формулах тлумачення яких було виділено 1 428 сем (1 147 в англійській та 281 – в українській мові), відібрані внаслідок суцільного аналізу найавторитетніших тлумачних словників української (Словник української мови: в 11-ти т. (за ред. І. К. Білодіда, 1970–1980)) та англійської (Oxford English Dictionary: in 12 vol. (chief ed. J. Murray, 1963)) мов.

2. Виклад матеріалу

Лексико-семантичний аналіз іменників на позначення *добра* в сучасних українській та англійській мовах здійснюємо за допомогою компонентного аналізу, виділяючи семи в лексичних значеннях досліджуваних слів, які в сучасній лінгвістичній науці трактуються чисельними термінами: семантичний маркер (Дж. Катц, Дж. Фодор), фігура плану змісту (Л. Єльмслєв), диференційна ознака (І. Арнольд, М. Трубецький), семантичний множник (Ю. Д. Апресян, Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський, Ю. М. Караулов), диференційний елемент (Ф. де Соссюр),

сема (А. Греймас, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, В. Г. Гак), семантична ознака (Г. А. Уфимцева, Ф. Лаусбері), аloseма (У. Гудинаф), семантичний примітив (А. Вежбицька), семантичний компонент (Дж. Лайонз), компонент значення (Н. Долгіх) та інші.

Структура і система української та англійської літературних мов найповніше представлені в тлумачних словниках. У нашому дослідженні семантичних відношень слів на позначення *добра* саме тлумачні словники виступають джерельною базою фактичного матеріалу, а тлумачення досліджуваних слів у словнику служать базою для опису їхніх значень, де кожне окреме тлумачення представляє одне із значень досліджуваного слова. При цьому лексичне значення слова визначається не лише як його безпосередня (або опосередкована) співвіднесеність із конкретним (або абстрактним) предметом, у значенні слова (тобто в його семантичній структурі) відображені і «загальні предметно-логічні зв'язки, і відношення з лексичними значеннями інших слів цієї (або наближеної) лексичної парадигми, і межі лексичної сполучуваності, і характер лексико-граматичної віднесеності (саме тому в словниках указується частина мови, до якої належить визначене слово, а також загальні формально-категоріальні значення) та властиві слову емоційно-експресивні властивості» (Шхапацева, 2014, с. 126).

Для компонентного аналізу важливим є не тільки виділення сем, але й представлення їхньої структурної організації, що стало можливим завдяки застосуванню методики формалізованого аналізу, де побудована матриця являє собою фрагмент лексико-семантичних систем української та англійської мов, в якій представлено різноступеневі співвідношення між словами та їхніми компонентами.

Матричний метод представлення семантичних відношень між іменниками на позначення *добра* розглядаємо як метамову для опису досліджуваних об'єктів аналізу, а саму матрицю у вигляді таблиці, з одного боку – моделлю семантичних зв'язків та семантичної структури лексики – з іншого. У ній фіксуються семантичні зв'язки між лексичними одиницями на позначення *добра* у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де знаком (◇) представлено співвідношення слів та їхніх значень (Фабіан, 1998, с. 19). Списки формальних ознак у матриці як по вертикалі, так і по горизонталі впорядковано за спадною, що сприяє максимальній концентрації слів у одному з її кутів і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому.

Таблиця 1

Фрагмент матриці лексико-семантичної групи «Добро» в сучасній українській мові

Семний склад \ Лексичний склад	У виразах, словосполученнях	Те, що / чим / чого...	Задоволення, вдоволення, насолода, блаженство	Достаток, багатство, добробут	Внутрішнє прагнення, потяг	Вигода, користь	Речі	Гроші, капітал, паперові і металеві знаки, золоті монети	Щастя	Рішучість, сміливість	Схвалення, дозвіл, згода	Бажання, хотіння
Скарб	◇			◇			◇	◇	◇			
Розкіш	◇	◇	◇	◇		◇	◇					
Воля	◇				◇					◇	◇	◇
Дух	◇	◇										
Щастя	◇	◇	◇	◇								

Таблиця 2

Фрагмент матриці лексико-семантичної групи «Добро»
в сучасній англійській мові

Семний склад	In phrases, word combinations	Action, deed, act, fact	Condition, state	That which ...	Delight, pleasure, predilection	Possessions, wealth	Knack, faculty	Satisfaction	Straightforwardness	A miracle, marvel, wonder	Contemplation	Affluence	Overflow, superfluity	Taste, flavour
Enjoyment	◇	◇	◇	◇	◇	◇								
Acquiescence	◇	◇	◇					◇	◇					
Admiration	◇	◇		◇			◇			◇	◇			
Abundance	◇		◇			◇						◇	◇	
Zest	◇				◇									◇

Місця іменників на позначення *добра* в матриці строго фіксовані: слова з найвищим і середнім ступенем полісемії розташовані в густо заповнених її частинах, а з низьким ступенем та моносемічні – в рідко заповнених місцях. Разом із тим функціональне навантаження мають як заповнені, так і незаповнені клітини, а також віддаль між співвідносними словами та напрям їхнього розміщення. Таким чином, місце та роль іменників на позначення *добра* в системі сучасних української та англійської мов визначається семантичним простором досліджуваної лексики, завдяки якому слова на позначення *добра* займають певне ієрархічне положення в семантичній системі мови: найбільш заповнена ділянка охоплює слова з найвищим ступенем полісемії, далі розташовуються іменники з середнім та низьким ступенем полісемії, а моносемічні лексичні одиниці представляють найменш заповнену його ділянку.

Міжмовне зіставлення іменників на позначення *добра* в досліджуваних мовах здійснюється шляхом зіставлення матриць, укладених внаслідок вивчення семантики *добра* в кожній із мов за ступенем полісемії та характером їхнього семного складу. За матрицею, в якій повною мірою представлено ступінь багатозначності іменників на позначення *добра*, та характер взаємозв'язків між ними, вивчаємо співвідношення досліджуваних слів у межах виділених груп, а також сем, виокремлених в їхніх лексичних значеннях, у межах виділених підмножин.

2.1. Семний склад іменників на позначення *добра* в сучасній українській мові

Семний склад слів на позначення *добра* в сучасній українській мові налічує 281 сему, яка передає уявлення про людські цінності, норми поведінки, загальноприйняті стандарти й ідеали суспільства, позитивний аспект існування, активну діяльність індивіда, спрямовану на досягнення морального чи матеріального блага, добробут, багатство, щасливе життя, внутрішній та духовний світ людини, її емоції та почуття, ставлення до інших та до самої себе, мінливість та плинність добра, його залежність від обставин та умов життя. Весь семний масив досліджуваних лексичних значень ділимо на шість підмножин. Семи класифікуємо за кількісним і якісним параметрами (див. Таблицю 3).

Таблиця 3

Семний склад іменників на позначення добра в українській мові

Підмножина	Семи		Ступінь функціональності
I	4	1,4 %	поліфункційні з середнім ступенем функціональності
II	12	4,3 %	
III	24	8,5 %	
IV	37	13,2 %	
V	38	13,5 %	
VI	166	59,1 %	монофункційні
Усього:	281	100 %	

Найуживаніші та найпоширеніші чотири семи (1,4 % семного складу) входять до складу першої підмножини і характеризують переважно лексичні значення слів із найвищим, середнім та низьким ступенем полісемії. Найзаповненішою є ділянка матриці, якій відповідає перетин сем 'у виразах, словосполученнях', 'дія, стан, властивість, якість за значенням ...', 'переносне, іронічне значення', 'те, що / чим / чого...'. Найчастотнішою в досліджуваному матеріалі є сема 'у виразах, словосполученнях', яка простежується у формулах тлумачень 83 іменників з найвищим (*скарб, розкіш, воля, дух, щастя, пожиток, увага, слава, любов, милість, ласка, вогонь, честь, згода з найвищим, потуга, мрія, порада, принада, пристрасть, захват, шана, плюс, золото, повага, утіха, чудо, добро, благо, лавр*), середнім та низьким ступенями полісемії (*жага, послуга, спокуса, випадок, радість, кошти, запал, талан, поміч, успіх, похвала, доля, спіх, сміливість, люб'язність, перемога, шаноба, приязнь, уподоба, фортуна, догода, маєток, пасія, удача, тріумф, ніжність, відзнака, допомога, пущя, мир, надія, диво, сатисфакція, пошана, заслуга, користь, перевага, майно, хоробрість, злагода, змога, задоволення, поспіх, Бог, жереб, ореол, поважання, милосердя, гроші, ужиток, довіра, здоров'я, батьківщина*), і повністю відсутня у значеннях моносемічних слів.

Наступні чотири підмножини складаються з сем із середнім ступенем функціональності. Друга підмножина містить 12 сем (4,3 %): 'той, хто / ким', 'задоволення, вдоволення, насолода, блаженство', 'любов, кохання, почуття глибокої сердечної прив'язаності / прихильності', 'внутрішнє прагнення, потяг', 'почуття приємності, втіха, радість', 'дія, вчинок, діяльність', 'ставлення до людини', 'почуття поваги, шана, пошана', 'пожитки, майно, статки, власність, сукупність належних кому-небудь речей, цінностей', 'достаток, багатство, добробут', 'успіх, удача', 'абстрактний іменник до ...', які знаходимо у лексичних значеннях полісемічних слів *скарб, розкіш, воля, щастя, пожиток, увага, любов, милість, ласка, вогонь, честь, потуга, мрія, порада, пристрасть, захват, шана, повага, гонор, утіха, добро, благо, лавр, закохання, багатство, гордість, статок, страсть, симпатія, жага, послуга, спокуса, радість, кошти, запал, талан, поміч, здобуток, звершення, кохання, рай, прихильність, достоїнство, благодать, перемога, шаноба, приязнь, уподоба, фортуна, догода, маєток, пасія, тріумф, ніжність, відзнака, допомога, розвага, доброта, жадання, надія, сатисфакція, пошана, заслуга, посаг, співчуття, нащадок, фатум, авантюра, задоволення, поспіх, поважання, милосердя, гроші, чесність та моносемічних власність, респект, заможність, любовота, безстрашність, добродійність, доброзичливість, душевність, ласкавість, невинність (непорочність).*

Третю підмножину утворюють 24 семи (8,5 %): 'досягнення; успішний, позитивний, добрий результат / наслідок', 'пристрасть', 'позитивна риса, якість, властивість', 'приязнь, при-

хильність, доброзичливість', 'щастя', 'рішучість, сміливість', 'схвалення, дозвіл, згода', 'бажання, хотіння, воля', 'зовнішній вияв (знак) поваги, пошани', 'підтримка, допомога, сприяння', 'честь, гідність, самоповага', 'сильний запал, завзяття, горіння, наполегливість', 'мужність, хоробрість, відвага', 'ласка, ласкавість, доброта', 'велике внутрішнє збудження, порив або піднесення', 'захоплення', 'чистота моральних якостей, чесність, добродієність, відповідність поведінки людини нормам моралі', 'про людину', 'про кого-, що-небудь, щось', 'особа, що викликає почуття прихильності, предмет кохання, кохана людина, коханий (а), любий (а)', 'вигода, користь, зручність', 'речі', 'гроші, капітал, паперові і металеві знаки, золоті монети' та ін., які знаходимо у формулах тлумачень іменників *скарб, розкіш, щастя, пожиток, увага, слава, любов, милість, вогонь, честь, згода, потуга, мрія, порада, принада, захват, шана, плюс, золото, повага, гонор, утіха, краса, чудо, благо, закохання, багатство, затишок, гордість, страсть, жага, кошти, запал, здобуток, звершення, успіх* та багато ін.

Четверта підмножина характеризується 37 семами (13,2 %): 'доля, талан', 'бажане, щасливе життя', 'сприятлива умова, обставина, можливість', 'хід подій, збіг життєвих обставин, напрям життєвого шляху', 'чудо, диво, чудеса', 'слава, широка популярність, відомість', 'репутація, добре / чесне ім'я, авторитет', 'визнання', 'почесті', 'нагорода, винагорода, відзнака', 'стосунки, відносини', 'благодіяння, добре діло / справа', 'вияв жалості, співчуття, милосердя, помилування', 'пожертвування, дар, подаяння / подавання', 'інтерес, цікавість до чого-небудь', 'заняття, справа, робота', 'здібність, хист, уміння', 'кошти, матеріальні засоби', 'спокій, тиша, відсутність шумів, звуків, руху, метушні', 'цінності', 'поміщицьке володіння, маєток, будинок', 'дари, щедроти (природи, невідомих таємничих сил); природні багатства надр, лісів, морів', 'велика кількість, багатоманітність', 'предмет бажань, прагнень, потягу, інтересу', 'гуманізм, людяність, людинолюбство', 'краса, уroda', 'поведінка', що містяться в лексичних значеннях іменників *скарб, розкіш, дух, щастя, пожиток, увага, слава, милість, ласка, любов, честь, згода, принада, захват, повага, краса, чудо, добро, лавр, багатство, затишок, статок, симпатія, послуга, кошти, талан, похвала, доля* та ін., а також архісему "добро, благо", яку знаходимо у формулах тлумачення іменників із низьким ступенем полісемії *добро, благо, благодать*.

П'яту підмножину формують 38 сем (13,5 %): 'про жінок, красуня', 'зовнішній вигляд, зовнішність', 'привабливість, привабливі риси зовнішності', 'розслаблення, млість, знемога', 'сильне, бурхливе, нестримне почуття', 'натхнення', 'ніжне, тепле почуття; сердечність', 'стан радісного настрою', 'безкорисливе піклування про благо інших, турбота', 'доблесні діла, героїчні подвиги, важливі діяння', 'захист, порятунок у біді', 'полегшення страждань', 'геройство, вияв героїзму', 'обслуговування', 'система господарсько-побутових вигод', 'невинність, цнотливість, непорочність', 'усвідомлення своїх прав, ваги, значення', 'відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; порозуміння', 'перевага', 'розкіш', 'матеріальна забезпеченість, відсутність нужди', 'доходи', 'забезпечення, постачання', 'прибуток', 'спадок від батьків, спадковий маєток, спадщина', 'місце блаженного існування Адама і Єви; сад, у якому проживали перші люди', 'променисте коло, сяйво, німб', 'надмірно висока думка про себе', 'зневага', 'пихатість, пиха' і містяться у лексичних значеннях слів *скарб, розкіш, дух, пожиток, увага, слава, ласка, честь, згода, мрія, принада, пристрасть, захват, шана, плюс, золото, гонор, краса, багатство, гордість, симпатія, кошти, поміч, рай, достоїнство, угода, ніжність, допомога, достаток, користь, врода, нащадок, ореол, приваба, доробок, веселощі, доблесть, едем, німб, добробут, гідність, геройство* та багато ін.

Шосту підмножину складають 166 монофункційних сем, 161 з яких є компонентами лексичних значень полісемічних одиниць *скарб, розкіш, воля, дух, щастя, пожиток, увага, слава, любов, милість, ласка, вогонь, честь, згода, потуга, мрія, порада, принада, пристрась, захват, шана, плюс, золото, повага, утіха, чудо* та багато ін., тоді як лише п'ять входять до складу лексичного значення моносемічних слів ('почуття подяки, готовність віддячити за послугу' (вдячність), 'відсутність страху перед небезпекою' (відвага), 'виявлення самовідданості і мужності' (героїзм), 'світосприймання, перейняте бадьорістю, життєрадісністю' (оптимізм), 'ласкаві, ніжні дотики, поцілунки як вияв любові' (пестощі)).

Семи першого виду характеризують *добро* як різноаспектне явище, утворюючи у свідомості носіїв мови асоціативні картини, пов'язані з найрізноманітнішими способами та формами прояву цього явища: від матеріальних цінностей, які мають значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, здоров'я тощо ('коштовності', 'скарбниця', 'надмірності, пишність', 'джерела багатств, добра, достатків', 'заможність', 'заробіток'), до духовних та моральних, які знаходять своє втілення у моральних зразках, уявленнях, поняттях, вимогах, що дають можливість людині оцінювати життя та орієнтуватися в ньому ('свобода, незалежність', 'моральна сила людини', 'безсмертна, нематеріальна основа в людині; душа', 'обладання вищими достоїнствами', 'блаженний стан спокою людської душі', 'побожність', 'самовідданість у праці, в якій-небудь діяльності', 'загальна позитивна оцінка кого-небудь в суспільстві'). Символічність *добра* передається семами 'ознака, прикмета', 'богиня щасливої долі, талану', 'таємнича сила, що наперед визначає долю; неминучість', 'символ щасливого випадку, удачі', які поєднуючись із семами 'щасливий випадок', 'ризикований захід', 'пригода', передають народні вірування в фатум, непередбачуваність, випадковість, неминучість людської долі, чудеса, диво в лексичних значеннях іменників *відзнака, фортуна, фатум, авантюра*.

Характерною властивістю сем досліджуваної підмножини є їхня здатність вступати у синонімічні та антонімічні зв'язки з семами, як своїми, так і підмножин поліфункційних сем. Так, наприклад, сема 'перемога' виступає синонімом однофункційної семи 'поразка військ противника', а сема 'біда, нещастя' – антонімом сем 'успіх, удача' та 'щастя', які належать до другої та третьої підмножин, і містяться у лексичних значеннях слів *тріумф, перемога, потуга, щастя, лавр, талан, здобуток, звершення, фатум, поспіх, досягнення, розкіш, благо, талан, рай, благодать, блаженство, благополуччя*.

Шоста підмножина містить семи, які маючи негативну конотацію ('жертва', 'поговор, пересуди, розмови, чутки', 'ганьба, безчестя', 'біда, нещастя', 'перебільшене поняття про свою гідність, чванливість', 'гріх', 'гнів', 'почуття жалю', 'божевілля, нерозсудливість'), зближують лексико-семантичну групу «Добро» з лексико-семантичною групою «Зло». Указані семи знаходимо в лексичних значеннях досліджуваних іменників *пожиток, слава, потуга, гонор, спокуса, пасія, співчуття, безумство*. Наявність у значеннях слів сем із позитивним та негативним забарвленням свідчить про те, що досліджувані іменники на позначення *добра* в словниковому складі сучасної української мови існують не ізольовано, а входять до складу різноаспектних системних угруповань, і навіть у декілька одночасно.

2.2. Семний склад іменників на позначення добра в сучасній англійській мові

Вивчення уявлень про дійсність, зафіксованих у лексичних значеннях слів на позначення добра, дозволяє зробити висновки про сутність мислення й національну логіку народу та певною мірою реконструювати мовну картину світу англійців. Семний склад іменників на позначення добра в сучасній англійській мові налічує 1 147 тлумачень. За кількісним та якісним критеріями весь масив значень ділимо на 6 підмножин.

Таблиця 4

Семний склад іменників на позначення добра в англійській мові

Підмножина	Семи		Ступінь функціональності
I	7	0,6 %	з середнім ступенем функціональності
II	6	0,5 %	
III	14	1,3 %	
IV	85	13,2 %	
V	453	39,5 %	
VI	582	50,7 %	монофункційні
Усього:	1147	100 %	

Найуживаніші та найпоширеніші 7 сем (0,6 % семного складу) входять до складу першої підмножини і утворюють найзаповненішу ділянку матриці. Серед них виділяються семи ‘in phrases, word combinations’ (у виразах, словосполученнях), ‘in plural’ (у множині), ‘action, deed, act, fact’ (дія, вчинок, факт), ‘condition, state’ (стан, умова), ‘that which, what / whatever (is), object / subject (of), something / anything (which / that)’ (те (той), що; що, будь-що; об’єкт / суб’єкт; щось / що-небудь, що), ‘quality’ (якість, властивість), ‘fields of sciences’ (галузі науки), якими пояснюється семантика переважної більшості слів на позначення добра. У досліджуваному матеріалі найчастотнішою виступає сема ‘in phrases, word combinations’ (у виразах, словосполученнях), яка міститься у формулах тлумачень слів із найвищим (*frame, passion, civility, will, start, interest, advantage, countenance, stuff, love, perfection, spleen, devotion, consideration, property, improvement, glory, ease, relief, gift, triumph, security, courage, adventure, odds, fortune, kindness, freedom, credit, gratification, lot, ghost, support, venture, effect, wealth, charity, convenience* та ін.), середнім (*humanity, store, profit, sympathy, benefice, fairness, eminence, reputation, sport, cheer, concern, blessing, estimation, opportunity, preference, chivalry, benefit, exploit, contingency, dainty, help, good, nerve, excellence, case, feat, peace, glee, confidence, success, liking, merit, goodness, superiority, chance, wisdom, destiny, exaltation, amusement, doom, reverence, modesty, boon, reward, possession, event* та ін.) та низьким ступенем полісемії (*proceed, plenty, aid, treasure, friend, behoof, piety, angel, renown, miracle, uprightness, dearth, boldness, commonwealth, frolic, backing, sanctity, chattel, holding, preferment, fitness, goodness, paradise, solace, succor, marvel, respite, remedy, fun, prerogative, esteem, hospitality, merchandise, content, avail, die, homage, glow, God, bomb, prize, lottery, award, propensity, sky, best, saint* та ін.) та майже відсутня у лексичних значеннях моносемічних слів (*behalf*). Наявність цієї семи у значеннях полісемантичних та моносемічних слів свідчить про їхню семантичну близькість як у межах однієї підмножини, так і декількох. Семи ‘action, deed, act, fact’ (дія, вчинок, факт), ‘condition, state’ (стан, умова), які знаходимо в тлумаченнях полісемічних слів *service, grace, truth, turn, thing, fall, use crack, favour, honour, reason, respect, spirit, propriety, virtue, device, pride, comfort, estate, frame, passion, return, will, civility, start, interest, advantage, countenance, morality, love, perfection, de-*

votion, consideration, delicacy, property, improvement, glory, ease, jollity, gift, triumph, security, affection, odds, fortune, freedom, gentility, gratification та моносемічного слова *delighting*, розкривають дієвість та статичний характер *добра*.

Наступні чотири підмножини об'єднують семи з середнім ступенем функціональності. Друга підмножина характеризує особу, її риси характеру, предмет, його характеристики, а також джерело, засоби та способи прояву добра й охоплює шість сем (0,5 %): 'a person, of an individual, one who / of, those who, a body of persons / people' (особа; про індивіда; той, ті хто; група людей), 'human's traits of character' (риса характеру людини), 'a thing, of / in things, a form / method (of), design, shape or figure' (про речі, предмети; форма / метод; дизайн, форма або фігура), 'applied to, reference / relation, attribute (of)' (відношення, зв'язок; властивість, ознака), 'use / usage (of)' (уживання, застосування), 'source, means, kind / type, mode / way (of)' (джерело, вид / тип, спосіб), якими розкривається семантика слів *service, grace, truth, regard, thing, heart, use, crack, favour, honour, reason, respect, spirit, virtue, propriety, device, boot, stock, comfort, estate, frame, passion, return, will, interest, stuff, morality, love, perfection, devotion, consideration, property, delicacy, improvement, glory, ease, relief, jollity, honesty, gift, security, courage, affection, odds, fortune, freedom, credit, gentility, lot, ghost, support, venture, commodity, wealth, effect, charity, convenience, privilege, joy, pity, charm, care, gratuity, heaven, mirth, pleasure, satisfaction, advance, gallantry, dignity, store, profit, fairness, sport, cheer, concern, opportunity, chivalry, benefit, contingency, dainty, felicity, weal, help, good, nerve, case, feat, peace, glee, confidence, success, fineness, goodness, chance, wisdom, destiny, amusement* та ін.

Третю підмножину складають 14 сем (1,3 %), що розкривають характер людини ('character, disposition', 'kindness, goodness, comeliness'), її внутрішні почуття ('feeling, emotion', 'delight, pleasure, predilection', 'joy, enjoyment, entertainment'), положення у суспільстві ('status, standing, rank, high rank, courtesy-title'), діяльність ('sports, games and recreation'), повсякденні справи ('statement, report, speech, language', 'a part, piece (of), portion, element'), випадок, обставину, приклад ('instance, occasion, case, example (of)'). Ця підмножина також містить семи на позначення майна, багатства, цінностей ('possessions, wealth, of prices'), переваги, вигоди, користі ('advantage'), кількості, обсягу ('quantity, amount, number (of), plenty, plentifulness, capacity, a degree (of), a good / great deal (of)') і об'єднує лексичні значення слів *truth, heart, use, favour, spirit, propriety, will, love, property, glory, honesty, courage, affection, kindness, charity, pity, humanity, sympathy, cheer, chivalry, merit, modesty, rightness, utility, friendship, fame, luck, partiality, zeal, warmth, benevolence, mercy, divinity, deity, integrity, worth, candidness, piety, uprightness, properness, goodwill, propensity, gracefulness, favourableness, fortuity, philanthropy, good nature, daringness, service, boot, frame, start, interest, ease, odds, kindness, convenience, privilege, easement, profit, benefice, benefit, exploit, good, goodness, boon, utility, luck* та ін. У досліджуваній підмножині знаходимо архісему 'good' (добро), яка міститься у лексичних значеннях слів *boot, civility, interest, morality, affection, kindness, ghost, humanity, profit, benefice, reputation, benefit, weal, help, goodness, alms, desert, welfare, renown, commonwealth, politeness, demon, common weal, alms-deed, bona fide, agathodemon*.

До складу четвертої підмножини входять 85 сем (7,5 %). Серед них виділяємо: 'moral excellence, magnificence' (величність), 'value, worth, worthiness' (достоїнство, важливість), 'virtue' (чеснота, моральність), 'refinement, improvement, perfection' (удосконалення, бездоганність), 'courage, bravery, valour, prowess, exploit' (мужність, сміливість, відвага, подвиг), 'grace, ele-

gance, politeness' (милість, елегантність, ввічливість), 'benefit' (благо), 'freedom' (свобода), 'beauty' (краса), 'right' (право), 'position' (посада, становище), 'power' (влада, сила), 'superiority, superior position' (перевага, вища посада), 'conformity' (підпорядкування), 'regard' (повага, прихильність), 'respect, respectability, respectfulness' (повага, поважність, шанобливість), 'esteem, estimation, estimate' (повага, шана, висока оцінка), 'honour, honourableness' (честь, пошана, шаноба), 'devotion, reverence' (прихильність, глибока повага), 'gift, present' (подарунок, дар), 'behaviour, conduct, demeanour' (поведінка, манера), 'work, good work, doing good, occupation, labour, employment, application' (робота, праця, добра справа, вчинок), 'education, training, learning, study, knowledge, skill' (освіта, навчання, знання, досвід, уміння), 'knack, faculty' (здібність, уміння) та ін., які знаходимо у формулах тлумачень слів *service, grace, truth, regard, turn, fall, use, favour, virtue, device, pride, stock, comfort, estate, frame passion, civility, will, start, interest, advantage, stuff, morality, love, perfection, devotion, property, consideration, delicacy, improvement, glory, ease, jollity, triumph, gratuity, heaven, mirth, pleasure, satisfaction, advance, gallantry, dignity, profit, eminence, accident, cheer, concern, blessing, estimation* та багато інших.

П'яту підмножину утворюють 453 семи (39,5 %), що поєднуються семантикою прояву ставлення суб'єкта до навколишнього світу та суспільної норми, на фоні яких розкриваються риси його характеру, виділяються та пояснюються мотиви вчинків, особливості поведінки. Таким чином, сюди відносимо семи 'a helper, prayer' (помічник, віруючий), 'of men, women and children' (про чоловіків, жінок та дітей), 'an ally' (союзник), 'a member (of)' (член), 'a party, crew' (група, партія, команда, компанія), 'personality' (особистість, видатна особа), 'prostitute' (повія), 'the body police, Parliament' (група поліцейських, парламент), '(one's) beloved' (коханий, любий), 'a 'duck', darling' (голубонька, серденько, кохана), 'a supporter' (прихильник, прибічник), 'army, host' (армія, військо), 'human race, mankind, human beings collectively' (людська раса, людство, люди колективно), 'uprightness' (чесність), 'chastity, purity' (скромність, моральна чистота), 'nobility' (благородство), 'sincerity' (щирість), 'cheerfulness' (веселість), 'kindliness' (доброта), 'gentleness' (ніжність), 'generosity' (щедрість), 'benevolence', 'goodwill' (добррозичливість), 'courtesy' (ввічливість), 'relationship' (стосунки), 'friendship' (дружба), 'amorous intercourse or intrigue, intimacy' (любовні стосунки або інтрига, інтимність), 'concern, concernment, care' (турбота, стурбованість), 'interest' (інтерес), 'consideration' (увага), 'heed, attention' (увага, піклування), 'charity, mercy, benefaction' (добродійність, милосердя, благодіяння), 'feat, daring feat, daring exploit' (відважний подвиг), 'giving of pleasure, food' (принесення задоволення, подавання їжі), 'donation, alms' (пожертва, милостиня), 'admiration' (захоплення), 'sympathy', 'compassion' (співчуття), 'elevation' (піднесення), 'passion, lust, lustiness' (пристрасть, пристрасне захоплення), 'happiness, bliss' (щастя, блаженство), 'mirth', 'gladness' (радість), 'satisfaction' (задоволення), 'astonishment, surprise' (здивування), 'anxiety' (тривога), 'pity, grief, sorrow' (жаль, сум, смуток), 'dignity' (гідність), 'honesty' (чесність), 'duty' (обов'язок), 'decency' (порядність), 'fidelity' (вірність), 'culture' (культура), 'liberty' (свобода), 'equity' (справедливість), 'will' (воля), 'confidence, belief, trust' (довіра), 'authority' (авторитет), 'distinction' (знатність, поважність), 'repute, reputation' (репутація), 'fame, glory, renown' (слава, визнання) та ін., які містяться у формулах тлумачень полі- та моносемічних слів, серед яких *grace, boot, boon, treasure, friend, aider, benefactor, auxiliary, crack, honour, humanity, goodness, felon, beauty, frame, chivalry, respect, kindness, gentility, contingency, gallantry, sport, belonging, amity, heart, spirit, ghost, divinity, angel, demon, bliss, paradise, sky, Eden, deity, God, salvation,*

service, satisfaction, benefice, benefit, truth, use, countenance, stuff, perfection, improvement, honesty та багато інших. Отже, семантичне наповнення досліджуваної підмножини розкриває антропоцентричний та соціально-прагматичний характер добра, оскільки наявні семи відображають поняття, які безпосередньо стосуються людини і служать для задоволення її соціальних чи побутових потреб.

Особливістю цієї підмножини є те, що вона поєднує як позитивні, так і негативно марковані семи. Наприклад, сема 'danger, risk, peril, jeopardy' (небезпека, ризик, загроза), яка міститься у лексичних значеннях іменників *adventure* та *venture*, протиставляється семам на позначення безпечності, спокою – 'safety' (*security, health, salute*), 'security, tranquility, calmness, stillness' (*countenance, peace, boldness, calmness*) цієї ж підмножини; сема 'evil' (зло) (*lot, ghost, feat, demon*) – архісеми 'good' (добро) (*boot, civility, interest, morality, affection, kindness, ghost, humanity, profit, benefice, reputation, benefit, weal, help, goodness, alms, desert, welfare, renown, commonwealth, politeness, demon, common weal, alms-deed, bona fide, agathodemon*), що належить до третьої підмножини; сема 'mishap' (невдача, нещастя) (*fortune, accident, accidence*) – одночасно семам 'good luck' (успіх, удача) (*fortune, hap*) цієї ж підмножини та 'success' (успіх) (*triumph, fortune, exploit, felicity, luck, happiness, victory, hap, bomb, prosperity, good luck, prosperousness*) четвертої. Такий зв'язок свідчить про те, що між семами, так само як і між словами, існують як синонімічні, так і антонімічні відношення.

Наявність сем 'anger, wrath' (злість, злоба), 'strife' (розбрат), 'disaster' (лихо), 'pity, grief, sorrow' (жаль, сум, смуток), 'suffering, pain, distress' (страждання, біль, мука), 'evil' (зло), 'mishap' (невдача, лихо), 'a bribe' (хабар), 'attack' (напад), 'stratagem, artifice, wile' (обман, виверти, шахрайство), 'trouble, affliction' (горе, лихо, біда), 'impudence, presumption' (нахабство, самовпевненість), 'contention, conflict, difference' (суперечка, конфлікт), 'malady, disease' (хвороба, недуга), 'death' (смерть), 'destruction, ruin' (загибель, крах), 'martyrdom' (смертельна мука), 'anxiety' (тривога), 'casualty, contingency' (нещасливий випадок), 'punishment' (покарання) у семантичному масиві лексичних одиниць на позначення добра свідчить про тісний зв'язок лексико-семантичної групи «Добро» з лексико-семантичною групою «Зло».

Шосту підмножину утворюють 582 монофункційні семи, що становлять 50,7 % семного масиву. Характерною особливістю сем цієї підмножини є те, що вони входять до складу полісемантичних лексичних одиниць, розкриваючи їхні неповторні індивідуальні, специфічні й додаткові риси та властивості і утворюють у свідомості мовної особистості асоціативні картини, пов'язані з різними формами прояву *добра*: 'susceptibility' (чутливість) (*heart*), 'weal' (добробут) (*boot*), 'idiosyncrasy, individuality' (особливість манери, індивідуальність) (*propriety*), 'adornment' (прикраса) (*pride*), 'zeal' (завзятість) (*passion*), 'determination' (рішучість), 'purport' (мета, намір) (*will*), 'an effort' (зусилля) (*start*) та багато інших.

2.3. Зіставний аналіз семного складу іменників на позначення добра в українській та англійській мовах

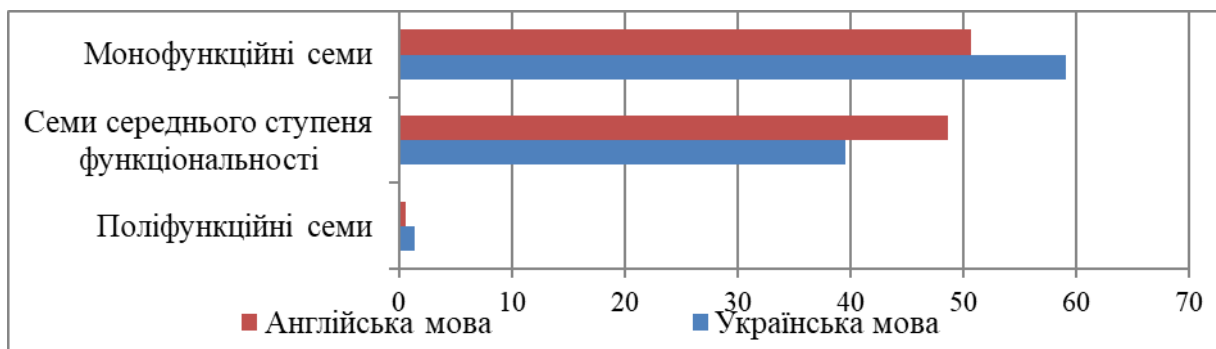
Зіставивши семний склад слів на позначення *добра* в українській та англійській мові, відзначаємо як спільні, так і відмінні риси. Спільною рисою є те, що вони виступають системними утвореннями, компоненти яких перебувають в ієрархічних відношеннях, що сприяє їхньому об'єднанню з різними групами лексики. Так, весь семний масив ділиться на шість підмножин за частотою їхнього вживання у формулах тлумачень лексем на позначення *добра*

(поліфункційні, з середнім ступенем функціональності та монофункційні семи). До спільних властивостей одиниць зіставляваних лексико-семантичних груп відносимо й наявність явищ синонімії, антонімії, яка проявляється як на лексичному, так і на семному рівнях, здатність компонентів значень належати до різних мікрогруп у складі лексико-семантичної групи, наявність прямих та опосередкованих зв'язків, що зумовлено як мовними, так і позамовними чинниками.

Відмінності полягають у різному семному наповненні досліджуваної лексико-семантичної групи в українській та англійській мовах. Лексико-семантична група «Добро» в англійській мові (80,3 % усіх сем) значно переважає відповідну лексико-семантичну групу в українській (19,7 %) мові, що зумовлено схильністю англійської мови до полісемії, а української – до конкретизації. Попри значні розбіжності у кількісних характеристиках, спостерігаємо тенденцію до кількісної переваги монофункційних сем над тими, що характеризуються середнім ступенем поліфункціональності та поліфункційними в англійській та українській матрицях на позначення *добра*.

Рис. 1

Семний склад лексико-семантичної групи «Добро»
в українській та англійській мовах

Зіставний аналіз семного складу лексичних одиниць на позначення *добра* в українській та англійській мовах показав, що розуміння *добра* та його ролі в житті й розвитку суспільства хоч і збігається, проте в ньому наявні й національно-специфічні риси. Це зумовлено тим, що не існує двох мов, які б однаково відображали одну і ту ж картину суспільної дійсності зокрема та об'єктивної загалом. Якщо для носіїв англійської мови релевантними є матеріальне благо, вагоме становище в суспільстві, дотримання прав особистості, повага до закону, позитивна оцінка представниками соціуму тих чи інших дій та вчинків, прояв інтелектуальної спроможності особистості, її розвиток і зростання у всіх сферах життя, то для українців внутрішній світ людини є більш значущим, ніж його зовнішній прояв. Для української лінгвокультурної традиції характерними є поняття, що відіграють роль ціннісного орієнтира: духовний розвиток особистості, виховання характеру як головної, первинної мети активної та якісної реалізації особистості в соціальній сфері.

3. Висновки

Комплексний семний аналіз лексичних одиниць на позначення *добра* в сучасних українській та англійській мовах розкрив ієрархічний порядок та організацію сем у формулах тлумачень іменників. Побудовані матриці лексико-семантичної групи «Добро» дали можливість

Онищак Г. В.

**Семантична структура іменників на позначення добра
в українській та англійській мовах**

розглядати досліджуваний семний масив як системне утворення, що має визначену структуру. Так, масив значень ділиться на шість підмножин, які відображають широку палітру семантики досліджуваних іменників. Відповідно, за частотою їхнього вживання у формулах тлумачень лексем на позначення *добра* нами виділено поліфункційні, з середнім ступенем функціональності та монофункційні семи. Еквівалентні відношення між лексичними одиницями та семами відображають системно-структурні зв'язки слів на позначення *добра* в лексико-семантичних системах сучасних української та англійської мов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ
(REFERENCES)

- Bilodid, I. K. (1970–1980). *Slovník ukrajinsjkoji movy*. Kyjiv : Naukova dumka, 1–11.
- Cruse, A. (2000). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. New York: Oxford University Press.
- Danesi, M. (2016). *Language and Mathematics: An Interdisciplinary Guide*. Boston–Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fabian, M. P. (1998). *Etyketa leksyka v ukrajinsjkij, anghlijsjkij ta ughorsjkij movakh*. Uzhghorod: Informacijno-vydavnyche aghentstvo “IVA”.
- Goddard, C., Wiezbicka, A. (2014). *Words and Meanings. Lexical Semantics across Domains, Languages and Cultures*. UK: Oxford University Press.
- Kocherghan, M. P. (2006). *Osnovy zistavnogho movoznavstva*. Kyjiv: Akademija.
- Murray, J. (1963). *Oxford English Dictionary*. London: Oxford University Press, 1–12.
- Onyshhak, Gh. V. (2019). *Systemno-strukturna parametryzacija leksyko-semantychnoji ghrupy “Zlo” v ukrajinsjkij, anghlijsjkij ta francuzjkij movakh* (dys. na zdobuttja nauk. stup. kand. filol. nauk). Kyjivskij nacionalnij linghivistychnyj universytet, Kyjiv.
- Ortiz, A., Zierer, E. (1968). *Set theory and linguistics*. The Hague / Paris, Mouton.
- Shhpaceva, M. H., Pazova, L. M. (2014). znachenii slova. *Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1, 121–127.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2019